

Standards for Evaluation of Instructional Materials with Respect to Social Content (1986). Prepared by the Curriculum Framework and Textbook Development Unit, The California State Board of Education.

KODEERIMISJUHEND SOOROLLIDE ANALÜÜSIMISEKS ÕPIKUTEKSTIDES

Veronika Kalmus, Jaan Mikk, Jeannine Richards

Valimi moodustamine:

- a) **õpikutekstide valimine:** igas õpikus võetakse valimisse iga n-ndas *loomulik tekstiühik* (peatükk või alapeatükk, jutuke, luuletus jne ning selle juurde kuuluvad küsimused, ülesanded, illustatsioonid jms.), n (sõltub õpiku mahust, struktuurist jne.; peab tagama loendamisühikute esindusliku valimi) määratakse iga õpiku puhul eraldi.
- b) **loendamisühikute valimine:** fikseeritakse ja kategoriseeritakse *kõik* valimisse sattunud tekstiühikutes leiduvad loendamisühikud, s.t. tegelaste mainingud.
- c) **n-i määramine:**
 - 1) õpikust valitakse juhuslikult kolm loomulikku tekstiühikut ja loetakse, mitu tegelaste mainingut on nendes keskmiselt (olgu näiteks ühes jutukeses keskmiselt 20 tegelaste mainingut);
 - 2) 400 jagatakse keskmise mainingute arvuga (meie näites $400/20 = 20$) — saadud jagatis näitab, mitu loomulikku tekstiühikut on tarvis analüüsida (meie näites 20);
 - 3) loomulike tekstiühikute üldhulk õpikus jagatakse punktis 2 saadud arvuga (meie näites olgu õpikus 80 jutukest, siis $80/20 = 4$), tulemus ongi n (ja see tähendab konkreetsel juhul, et analüüsida tuleb iga neljandat jutukest);

- 4) murdarvuline n ümardatakse täisarvuks, kuid mitte väiksemaks kui 1.

Eelnev valemina:

$$n = L \cdot T / 400, \text{ kus}$$

L — loomulike tekstiühikute üldhulk õpikus,

T — mainingute arv ühes loomulikus tekstiühikus.

Loendamisühik — üks tegelase või tegelaste grupi **maining** (mainimine). Maining ei ole pikem kui üks lause. Kui ühes lauses mainitakse mitut tegelast erinevates rollides ja/või tegevustes (nt. “Ema tegi süüa, isa luges ajalehte”), loetakse need eraldi maininguteks. Kui üht tegelast mainitakse korraga erinevates rollides ja/või tegevustes (nt. “Lydia Koidula oli nii ema kui luuletaja”), loetakse need eraldi maininguteks. Kui mitut tegelast mainitakse sarnases rollis ja tegevuses (“Jüri ja Mari õpivad”), loetakse see üheks maininguks. **Tegelaseks** loetakse kõik valimisse sattunud verbaalsetes tekstides (kaasa arvatud küsimustes, ülesannetes, pildiallkirjades, skeemidel jne.) mainitud või kirjeldatud inimesed ja personifitseeritud loom-, asi- jne. tegelased ja vastavate tegelaste grupid (nt. Aadam, Anna, kuninganna Victoria, Konstantin Päts, kuningas, riigimehed, mehed, naised, inimesed, talupojad, rebane Riina, siil Felix, tema, Sina jne.), keda kujutatakse aktiivses või passiivses tegevuses (keda mainitakse lause aluses või sihitises) või keda nimetatakse pildiallkirjades, (ala)pealkirjades jm. kui (ajaloolist) isikut, tegelaskuju jne. Tegelasena ei lähe arvesse käskivas kõneviisis sõnad (nt. “loe ja vasta küsimusele!”), täiendites esinevad tegelasnimed (nt. Napoleoni sõjad), personifitseerimata loomad (s.t. loomad, kellele pole omistatud inimlikke omadusi, sotsiaalset tegevust, rolli või sugu), asjad, institutsioonid, parteid, abstraktsed nähtused jne. Kui tegelaste nimi või nimetus on asendatud asesõnaga (sina, tema, nemad jne.), kodeeritakse tegelaste arv, sugu ja roll konteksti (eelnevate või järgnevate lausete, juuresolevate piltide) põhjal.

Kontekstiühik — lõik (eraldatud taandreaga) või lõigule vastav tekstiühik [punktloetelu (mille punktid moodustavad ühe lõigu), salm, küsimus, ülesanne, skeem, foto- või pildiallkiri jne.], milles tegelast

või tegelaste gruppi mainitakse/kirjeldatakse. Pealkirjad ja alapealkirjad loetakse neile vahetult järgnevasse kontekstiühikusse kuuluvaks.

Kategooriad:

A ÕPIKU KOOD

- 1 Emakeele lugemik I kl.
- 2 Emakeele lugemik II kl., 1. osa
- 3 Emakeele lugemik II kl., 2. osa
- 4 Emakeele lugemik III kl., 1. osa
- 5 Emakeele lugemik III kl., 2. osa
- 6 English Step 5
- 7 Ajalugu 5. kl.
- 8 Uusaeg 8. kl.
- 9 Lähiajalugu 9. kl.

B LEHEKÜLJE NUMBER — märgitakse vastava numbriga; kui loendamisühik paikneb kahel leheküljel, märgitakse eespool asuva lehekülje number.

C KONTEKSTIÜHIKU (LÕIGU VMS.) JÄRJEKORRANUMBER LEHEKÜLJEL — märgitakse numbriga; kui kontekstiühik paikneb kahel leheküljel, märgitakse eespool asuva lehekülje viimase lõigu järjekorranumber. Kontekstiühikuid loendatakse vasakult paremale ja ülevalt alla. Fotode-illustratsioonide osas toimub eraldi arvestus, s.t. neid ei loeta tekstilisteks kontekstiühikuteks.

D TEGELASE NIMI VÕI NIMETUS — märgitakse sõna(de)ga; kui mainingus tähistab konkreetset tegelast asesõna, märgitakse konteksti põhjal tuletatud tegelase nimi või nimetus nurksulgudes (nt. Adam, Lydia Koidula, kuningad, tema [Lydia Koidula] jne.).

E TEGELASTE ARV JA SUGU — mitte eeldatavalt, vaid tekstis/kontekstis sõnaselgelt väljendatuna; grupp — kolm või rohkem tegelast.

- 1 üksikisik, sugu pole võimalik määrata
- 2 meessoost isik
- 3 naissoost isik

- 4 paar, sugu pole võimalik määrata
- 5 paar mehi
- 6 paar naisi
- 7 segapaar
- 8 grupp, sugu pole võimalik määrata
- 9 meessoost isikute grupp
- 10 naissoost isikute grupp
- 11 segagrupp; mõlemast soost võrdselt või enam-vähem võrdselt (tekstis sõnaselgelt väljendatuna, nt. mehed ja naised, poisid-tüdrukud)
- 12 segagrupp; mehed ülekaalus (nt. kolm meest ja üks naine)
- 13 segagrupp; naised ülekaalus

F OLULISUS — tegelase esiletõstmine rasvase või värvilise kirja, kursiivi, allajoonimise, suurtähtede, sõnade jne. abil; tegelase mainimine kontekstiühiku juurde kuuluvas pealkirjas või alapealkirjas, esitamine skeemil, kujutamine pildil.

0 tegelast ei tõsteta visuaalsete vahenditega esile

1 tegelast tõstetakse esile

G TEGELASE ROLL — kui ühele isikule on samas lauses omistatud mitu erinevat rolli (näiteks ema, poliitik, meditsiinitöötaja jne.), kodeeritakse vastav arv tegelase maininguid. Rolli kodeerimisel toimib järgmiselt: määratakse kõigepealt rollivaldkond, seejärel vaadata, kas valdkonna all leidub konkreetsele rollile vastav kood. Kui ei leidu, aga on selge, et roll kuulub siiski sellesse valdkonda (nt. tele-diktor, kes pole ei ajakirjanik ega toimetaja, kuid siiski meediavaldkonna tegelane), kodeeri valdkonna 1-kohaline kood (antud näites: “8 — muu meediaga seonduv roll”). Kui roll ei kuulu ühegi konkreetse valdkonna alla, tuleb vaadata valdkonda “muu”. Kui selle all pole välja toodud kõnealusele rollile vastavat koodi, tuleb kodeerida “9 — muu roll”.

0 ei saa määrata; rolli pole omistatud

1 perekondlikud rollid

11 laps(ed) perekonnas: õde, vend, laps, lapselaps jne

12 lapsevanem(ad)

- 13 ema
- 14 isa
- 15 vanavanemad
- 16 vanaema
- 17 vanaisa
- 18 abikaasa(d)
- 19 naine, koduperenaine
- 110 mees, koduperemees
- 1 muud pereliikmed

2 haridus- ja kultuuriinstitutsioonidega seonduvad rollid

- 21 lasteaialaps
- 22 õpilane
- 23 üliõpilane
- 24 lasteaiakasvataja
- 25 õpetaja
- 26 õppejõud
- 27 teadlane, õpetlane
- 28 loominguline või kultuuritöötaja (kirjanik, kunstnik, näitleja jne.)
- 29 sportlane
- 210 skaut, gaid, pioneer
- 2 muu haridus- või kultuuriinstitutsioonidega seonduv roll

3 meditsiini/päästeteenistuse/sotsiaalsfääriga seonduvad rollid

- 31 arst, hambaarst, loomaarst
- 32 medõde, sanitar
- 33 tuletõrjuja
- 34 sotsiaaltöötaja
- 35 patsient, õnnetuseohver, sotsiaalabi vajaja
- 3 muu meditsiini/päästeteenistuse/sotsiaalsfääriga seonduv roll

4 majandusega seonduvad rollid

- 41 mõisnik, põllumajandusega tegelev suurmaaomanik
- 42 mõisavalitseja, kubjas jne.
- 43 farmer, talunik, taluperemees, -naine

- 44 talupoeg-pärisori, saunik, sulane, karjapoiss/karjatüdruk jne.
- 45 juhtivtöötaja või spetsialist põllumajanduses (kolhoosi- või sovhoosiesimees, agronoom, zootehnik, brigadir)
- 46 lihttööline põllumajanduses (sealh. kombainer, traktorist, karjatalitaja)
- 47 kalur, jääger (jahimees)
- 48 tööstur, pankur, ettevõtja, firmaomanik
- 49 "valgekrae", juhtivtöötaja või spetsialist tööstuses või teeninduses
- 410 tööstustööline
- 411 käsitööline (sepp, kingsepp jne.)
- 412 sõidukijuht (sealh. lendur, kosmonaut)
- 413 müüja
- 414 muu teenindussfääri töötaja (kokk, juuksur, fotograaf, postiljon, koduabiline, lapsehoidja jne., v.a. käsitöölised)
- 415 klient
- 4 muu majandusega seonduv roll

5 poliitiliste institutsioonidega seonduvad rollid

- 51 monarh (kuningas, kuninganna, tsaar jne.)
- 52 kuningliku perekonna muu liige (prints, printsess), vasallfeodaal
- 53 riigijuht
- 54 kõrge riigi- või omavalitsusametnik, parteijuht (minister, maavanem, linnapea jne.)
- 55 poliitik, parteilane, riigiametnik (v.a. jõu- ja korralvestruktuuride ametnikud)
- 56 valija
- 57 kodanik
- 5 muu poliitiliste institutsioonidega seonduv roll

6 riiklike jõu- ja korralvestruktuuridega seonduvad rollid

- 61 väejuht, kõrge sõjaväelane, ohvitser
- 62 sõdur, kaitseliitlane, sõjaveteran
- 63 piirivalvur, tolliametnik
- 64 politseinik, miilits
- 65 kohtunik, prokurör, advokaat, jurist jne.

66 kurjategija
67 (sõja)kuriteoohver, tunnistaja
6 muu jõu- ja korralvestruktuuridega seonduv roll

7 kiriku, religiooniga seonduvad rollid

71 kõrge usutegelane (paavst, piiskop, kloostriülem, šamaan jne.)
72 kirikuõpetaja, -papp, köster, misjonär
73 munk, nunn
74 koguduseliige, usklik
7 muu religiooniga seonduv roll

8 ajakirjanduse, meediaga seonduvad rollid

81 toimetaja
82 ajakirjanik
83 meediatarbija
8 muu meediaga seonduv roll

9 muud rollid, mis jäävad ülaltoodud institutsionaalsetest rolli-

valdkondadest väljapoole
91 Jõuluvana, Näärivana
92 nende abilised, päkapikud jms
93 muud (muinas)jututegelased-kangelased, kellele pole omistatud muud rolli
94 jutustaja
95 peremees/perenaine
96 teener/ori
97 “mardid-kadrid”
98 kerjus
99 turist
910 sõber, mängukaaslane
9 muud rollid

H TEGEVUSVALDKOND — kui üht isikut kujutatakse samas lauses mitmes erinevas tegevuses (näiteks “Ema tegi süüa ja vaatas samal ajal telerit”), kodeeritakse vastav arv tegelase maininguid. Kui lause eitab tegevust (nt. “Poiss ei õpi”), kodeeritakse vastav tegevus miinusmärgiga (nt. “-32”). Tegevuse kodeerimisel toimi järgmiselt:

määra kõigepealt tegevusvaldkond, seejärel vaata, kas valdkonna all leidub konkreetsele tegevusele vastav kood. Kui ei leidu, aga on selge, et tegevus kuulub siiski sellesse valdkonda, kodeeri valdkonna 1-kohaline kood. Kui tegevus ei kuulu ühegi konkreetse valdkonna alla, tuleb vaadata valdkonda "muu". Kui selle all pole välja toodud kõnealusele tegevusele vastavat koodi, tuleb kodeerida "7 — muu tegevus".

0 ei saa määrata; ei tee midagi

1 töötamine koduses majapidamises

- 11 toiduvalmistamine
- 12 lauakatmine, toidu/joogi serveerimine, nõudepesemine
- 13 pesupesemine ja triikimine
- 14 (tubade) koristamine
- 15 õmblemine, tikkimine, kudumine, heegeldamine
- 16 tule tegemine (pliidi, ahju alla)
- 17 puude, vee, aiasaaduste (tuppa) toomine, prügi väljaviimine
- 18 toidu, igapäevaste tarbeesemete ostmine
- 19 kodune asjaajamine (nt. kirjade postitamine, arvete maksimine)
- 110 aiatöö, haljastus
- 111 põllutöö oma talus, farmis, põllul
- 112 meisterdamine, puu- ja metallitöö, ehitamine kodus
- 113 auto pesemine
- 114 põllumajanduslike loomade-lindude talitamine
- 115 lemmikloomade eest hoolitsemine
- 116 (väikeste) laste eest hoolitsemine, laste juhendamine, õpetamine kodus
- 117 toataimede kastmine
- 1 muud tööd koduses majapidamises

2 vaba aja tegevused, loominguline hobitegevus, huvitegevus, mis pole seotud õppimise ega tööga

- 21 kodu ja/või nukkudega mängimine
- 22 muude mänguasjadega mängimine, muud mängud

- 23 loominguline hobitegevus, huvitegevus [joonistamine, maalimine, kirjutamine, musitseerimine, tantsimine, asjade (nt. markide) kogumine, teaduslikku laadi uurimistöö jne.]
- 24 sport
- 25 raamatu lugemine, ettelugemise kuulamine
- 26 jutuvestmine
- 27 meediatarbimine (TV vaatamine jne.)
- 28 arvuti, Interneti kasutamine
- 29 kino, teatri, kontserdi külastamine
- 210 reisimine
- 211 sõprade, sugulaste külastamine, külaliste vastuvõtmine
- 212 tegevused looduses, vabas õhus (looduses viibimine, päevitamine, matkamine, marjade-seente korjamine, kalastamine, küttimine (v.a. elukutseliste kalurite-jäägrite puhul)
- 213 nn. šoppamine (ajaveetmise mõttes)
- 214 puhkamine, lõdvestumine
- 2 muu vaba aja tegevus

3 õppimise, hariduse omandamisega seotud tegevused

- 31 kooli/ülikooli minek, astumine, koolist tulek
- 32 õppimine (koolis jm.), koduste ülesannete tegemine
- 3 muu kooli/hariduse omandamisega seotud tegevus

4 majandustegevus, töötamine väljaspool kodu, tegutsemine kutse- või ametialal, töö- või ametialase institutsionaalse rolli täitmine (v.a. kuritegevus, poliitiline ja sõjategevus, töö oma talumajapidamises)

- 41 tööleminek, töölt tulek
- 42 (palga)töö tegemine, tööl olemine, töö- või ametialase rolli täitmine, v.a. äritegevus
- 43 investeerimine, suure ostu sooritamine (nt. auto ostmine), äritegevus, ärireis
- 4 muu majandus-, töö- või ametialane tegevus

5 poliitilised ja kodanikutegevused

- 51 valitsemine, võimu teostamine (nii seadusandlikul kui täidesaatval, nii üleriiklikul kui kohalikul võimutasandil, nii sise- kui välispoliitiline tegevus, v.a. sõjaline tegevus)

- 52 muu aktiivne poliitiline tegevus (parteiline tegevus, valimistel kandideerimine jne.)
- 53 aktiivne kodanikutegevus [valitsusväliste (kodanikuühiskonna) liikumiste, organisatsioonide, ametiühingute, mittetulundusühingute (v.a. parteid ja erakonnad ning sõjaväelise iseloomuga organisatsioonid) asutamine, tegevus ja selles osalemine, huvi- ja survegruppide tegevus, rahumeelsed demonstratsioonid, heategevus jne., v.a. valimine]
- 54 valimine, hääletamine
- 55 passiivne kodanikutegevus (seaduste ja reeglite täitmine, maksude maksmine, inim- jm. õiguste omamine)
- 5 muud poliitilised ja kodanikutegevused

6 sõjandusega seotud tegevused

- 61 sõjaväkke minek, armeeteenistus
- 62 sõjakuulutamine, sõjakäigule minek
- 63 aktiivne sõjategevus
- 6 muud sõjandusega seotud tegevused

7 muud tegevused: tegevus liigitatakse muude tegevuste alla kuuluvaks, kui see ei seonu ühegi eelpool nimetatud tegevusvaldkonnaga

- 71 kuritegelik või hälbiv käitumine, normide eiramine
- 72 kuritegevuse, halva käitumise ohvriks olemine
- 73 käitumisreeglite, -normide, etiketi järgimine
- 74 teiste aitamine, appitulek
- 75 abivajamine (nt. eksinud olemine) ja -saamine
- 76 teistele millegi andmine, kinkimine, sealh. tunnustuse, kiituse jagamine
- 77 millegi (sealh. tunnustuse, kiituse) palumine või saamine
- 78 kellegi karistamine, ähvardamine, (aus) kättemaks või selle planeerimine
- 79 karistatavaks, ähvardatavaks, kättemaksu osaliseks olemine
- 710 nutmine jms.
- 711 juhtimine, käskude/korralduste/instruktsioonide jagamine
- 712 allumine, käskude/korralduste/instruktsioonide täitmine
- 713 koostöö

- 714 suhtlemine, kommunikeerumine (k.a. loomadega), interaktsioon, võõrkeele rääkimine (ei kodeerita tegevusena, kui tegelane teeb samaaegselt ka midagi muud)
- 715 mõtlemine, sisekaemus, endaga rääkimine, mingis emotsionaalses seisundis olemine
- 716 palvetamine
- 717 ratsutamine, sõiduki juhtimine, v.a. osana tööalasest tegevusest
- 718 suitsetamine, alkoholi tarbimine
- 719 igapäevane rutiin (magamine, söömine, joomine, pesemine, kammimine, riietumine)
- 7 muud tegevused

I TEGEVUSE AKTIIVSUS-PASSIIVSUS

- 0 raske määrata
- 1 passiivne tegevus — tegevuse objektiks olemine, mitte millegi tegemine (sihitis)
- 2 aktiivne tegevus — tegevuse subjektiks olemine, millelegi-kellelegi millegi tegemine (alus)

J TEGELASE STAATUS, VÕIMUPOSITSIOON, VÕRRELDES TEISTE LAUSES VÕI KONTEKSTIÜHIKUS MAINITUD TEGELASTE GA — staatuse määramisel võetakse arvesse tegelaste rolli ja tegevust. Tuleb mõelda, kas antud rollide täitmisel ja tegevuste sooritamisel tekib tegelaste vahel niisugune sotsiaalne suhe, milles üks tegelane asetub teis(t)est sotsiaalse hierarhia mõttes selgelt kõrgemale või madalamale (s.t. kas tekib juhi-alluva, käsundja-käsitäitja jne. suhe). Kui lauses sisalduva informatsiooni põhjal ei ole võimalik tegelase staatust määrata (teised tegelased puuduvad), vaadatakse kontekstiühikut. Kui ka kontekstiühiku põhjal ei ole võimalik staatust määrata, kodeeritakse "0".

- 0 ei ole võimalik määrata (kontekstiühikus pole teisi tegelasi mainitud)
- 1 teiste tegelastega võrreldes madalamas staatuses, alluva, järgija rollis

- 2 teis(t)e tegelas(t)e suhtes võrdses staatuses või mõne tegelase suhtes madalamas ja mõne suhtes kõrgemas staatuses
- 3 teiste tegelastega võrreldes kõrgemas staatuses, juhi, liidri rollis

K HINNANG TEGELASELE JA/VÕI TEMA TEGEVUSELE — vaadeldava lause või kontekstiühiku piires tegelasele ja/või tema tegevusele sõnaselgelt antav hinnang või selle puudumine. Kui lauses sisalduva informatsiooni põhjal ei ole võimalik hinnangut määrata, vaadatakse kontekstiühikut. Kui ka kontekstiühiku põhjal ei ole võimalik hinnangut määrata, kodeeritakse “0”.

0 ei ilmne; tegelase/tegevuse neutraalne mainimine või kirjeldamine

- 1 tugevalt negatiivne, kriitiline suhtumine
- 2 mõningad negatiivse, kriitilise varjundiga sõnad või märkused
- 3 negatiivsed ja positiivsed hinnangud tasakaalus
- 4 mõningad positiivse varjundiga sõnad või märkused
- 5 tugevalt positiivne suhtumine

L AJALINE KONTEKST

- 0 ei saa määrata
- 1 kauge minevik (periood aastani 1918)
- 2 lähiminek (1918–)
- 3 olevik, kaasaeg
- 4 tulevik

M RUUMILINE KONTEKST

- 0 ei saa määrata
- 1 Eesti
- 2 teised nn. lääne tsivilisatsiooni riigid (Euroopa, P-Ameerika)
- 3 muud riigid
- 4 fantaasiamaailm, teine planeet jne